

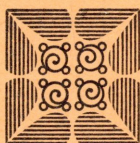
A-6702

Hind 25 senti

K. Rehemägi

Rauga õudne muinaslugu

Poliitiline-psüholoogiline jutustus hirmsate rahvus-
vaheliste poliitiliste avantüristide, Eesti vaen-
laste, vaenu-terrori võtetest ja püüetest

TALLINN

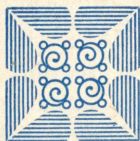
1929

A-6702

K. Rehemägi

Rauga õudne muinaslugu

Poliitiline-psühholoogiline jutustus hirmsate rahvus-
vaheliste poliitiliste avantüristide, Eesti vaen-
laste, vaenu-terrori võtetest ja püüetest

162110

TALLINN

1929

K. Rehemägi

A-6702

Järeltrükkida ja tõlkida võib ainult autori loaga.

163973

1 15924956

Viibisime jälle, rauk ja mina, hilisel kevadeõhtul kose kaldal. Päike oli juba loojunud, viimased ehakiired helkisid kahvatult läbi hiliõhtuse ämaruse, läikides kurvalt jõe voogudes ja punaseks, nagu veriseks, värvides vanakese hõbevalge habeme ja samasugusi juuksi. Vesitamm oli veel avatud ja kohisedes ning vahutades hüppasid veehulgad kosest alla, rutates omal reisul edasi, kaugele. Meie jalge eel olevast väiksest allikast nirkus pea alati ühtlane veeriba vaevalt kuuldavalt sulisedes jõkke.

See 80.-aastane rauk oli siin ainus inimene, kellega, peale hariliku töö ja elu, tutvunesin ja koguni sõbrustasin, kuna teistest eemale hoidsin, neid nagu kartes.

Olin siia, kaugele metsade ümbritsusse, asuma pidanud vaenuliku saatuse paisatuna, näis kui rahu otsimiseks oma piinatud, haigetle erkudele, nagu põgenedes elavamatest paikadest ja inimeste eest, kelledest paljudki hirmsa hävitava salalikkusega kohutavalt, halastamatalt porisse püüdnud heita, puruks sõtkuda minu hinge õrnaid puhtamaid kujusi ja aateid, mida kandnud südames nii hellalt, nagu valgeid, kõige puhtamaid kevadisi õisi!

Uskusin ju mina, õnnetu, et kõik on jäädav, õrn, puhasvalge, muutmata kuni hauani, nii kui nooruse ideelistes lootustes mina nende täidamineku juures kunagi ei kahelnud.

Aga elu ise ja just ka inimeste loodav kalk, hukav elutõde hävitas minu lootuseid, nagu hirmsasse haisevasse porisse paiskamas oli minu puhtamaid õisi ja kõik, mis ilus, õrn, puhasvalge ja õige, millele rajanud mina oma elu väljavaated ja ka ilmavaade — kõik see minult nagu äraröövitatav, ärateotatav ja hirvitatav oli! Ja ka mina ise, aja rõhuvate raskuste mõõdumist ometi lootnud, kõige hirksamalt haavatav, teotatav, haigestatav, langetatav. Ei või olla suuremat

ahastust ega valu, kui see, mis täitis siis minu südame ja nagu veristades ja siis mäendades väga raskeid, valusaid haavu. Nagu lugemata hulgal kui tulest kiirgavad ja veel ka nagu nürid odad puuritaks inimese elavasse ihusse ja koguni südamesse. Oh, ei või tõesti ollagi ka kehalik valu hirmsam, kui see valu ja piin, mis oli siis minu hinges!

Meeles mõlkusid möödunud eluaastad, milledes oli paljugi kenaid pilte, lootuseid ja õnnelikke mõtteid, kuigi palju oli ka siis murepilvitusi ning raskeid võitlusi ja heitlusi, paljugi inimeste ülekohut ja osalt ka enda rumalust.

Juba poisikesepõlvest peale minu kannul, nii võõrsil kui kodumaal, oli minu aadetele vastane vaen: ta hirvitas ja naeris minu aadete, raske eluvõitluse, rõõmu ja leinagi üle ja painas mind. Lapsepõlvest ma kenamaid päivi püüdsin välja valida, kuid ka peaaegu asjata . . .

Kord kuis lapseliku, ometi aga tõsise, huviga koduste tööd, isatalu, metsa, maa, karja ja hooned ülevaatanud ja kõigest, ka haruldasest kenast kevadisest päevast, õnnelikus rahus, kuna et kõik on korras, soovese jõekese kaldale suure kivi peale puhkama heitnud olin, sealt aga mustjaskollakasse soovette langenud, milles olid hirmsad, vastikud mustad kaanid. . . Soojade ilmade tõttu alanenud vesi ei olnud aga enam surmavalt sügav. .

Väikest last kiigutades, hällitades soovisin, unistasin, et oleks meie rahval oma riik ja ajalooliste muistsete vaprate vanemate hulgast Kuninga nimele väärilist välja valisin. Kuid ka kergemeeselt soovisin, et majal oleksid rattad all ja maja, mina ja ka kiigutatav lapsehällgi rändaksid üle maailma, igalepoole, ja siis minule kõik maailm näha oleks.

Kord suvisel ajal kodus üksinda olles revolvriga mängides ennast peaaegu tapmaski olin. . .

Rahva elu ja ajalugu õppides sagedasti haigeks jäin ja hirmsat valu nagu et painati minule veristegi viirastuspiltidega ja ka õudsamsaladusliku, surmkohutava küünlatule loite ilmunisega. Isatalu uute hoonete ehitamise puhul pooleni valmistõttatud laudakatuselt maha kukkudes sain raske haava otsaesisele, ehkki

lapseliktoõsise, süüta huviga olin tööd ülevaatamas. Poolteist aastat hiljem ja nimelt 1904 a. jaanipäeva eel, kui teiste lastega koos küünis heintesse tehtud õõnes- teedel peitmismängu ja võidukäimist mängisin, tuletondi hirmsa, laia-kumeriku, läikiva ja hirvitava viirastusnäoga justnagu eeldati, hirvitati minu isakoldele jaanipäevaks kuritahtlist tulesütitamist, rasket kahju ja muidki saatustusi ja õnnetusi. . .

1905 a. kevadel asus isa perekond linna elama, — eelmise aasta suvel sütitatud kohutava tulekahju tõttu, mille läbi hävinesid ja hukkusid kõik talu kõrvalhooned, kari, vilja- ja heinatagavarad ja pea kõik põllumajapidamise tarberiistad ning ka elumaja sütitada ja selles kõiki meid — isa perekonda — tappa püüti. Kurjategija, tulekahju sütitaja, olnud, isa ja paljude teiste tõsiste arvamiste järele, karjapoiss, kellele amet ei meeldinud. Ametivõimud aga asja selgeks ei suutnud teha. Sama 1905 aasta sügistel õhtutel ja öödelgi mina, 9-aastane poisikene, kohutavaid tulekumasid hirmul värisedes vaatlesin: põletati anarhiliselt mõisate hooned ja varstigi, samal talvel, nägin, veel rohkemal hirmul ja kaastundel olles, kuis karistussalgad olid kohutavalt, halastamatalt eksinuid anarhistlisi ja täitsa süütaid aatelisi revolutsionääre püüdmas, piinamas ja paljuid surmaga karistamas, ehk tapmas. . .

17. oktoobri manifesti puhul korraldatud pidulikku rongikäiku, tõrvikute loitega ja muusikaga, ma näha ei saanud, sest uued pärlmutternööpidega riided olid minu eest lukutaga ja lukutajaid ei olnud kodus. Kuid rändurjuudi eeslist veetavat kaherattalist leierkast-käru. ja selle õnnerotti ma nägin.

1905 a. sügisel minu venna elukäik muutus raskeks L-maal ta siis asus ja tellis kõik vanad riided ja vana sammetist mütsigi temale sinna, R. linna, saata, mida isa ka tegi, kuid pahandatud oli: 23—24 aastane haritud noorherra langenud, kindlatelt ja korralik- kudelt kooliõpetaja ja mõisakirjutaja ametitelt lahkudes, ränduriks ja nüüd vanu riideid peab temale isa saatma, kellele see häbistav ja iseäranis, kui rahvas seda teada saaks! Need riided aga et oleksid kuis minulegi üm- berteha kõlbanud. Ainult 7¹/₂ aastat pidas minu vend veel raskele eluvõitlusele vastu: siis suri.

Ja siis — kümme aastat tagasi olnud kevadiste päevade meeletuletusel mind mõirgavasse vihasse püüti haigestada, mis keerleks hirksamalt, kui merilained kõige koledama ja vihasema, mis iganes olla võib, marutuule käes. . . Nagu kuus aastat tagasi hirmsalt alanud, nii ka nüüd ja veel hirksamalt punased avan- türistid — kommunistid ja peitenimelised kommunistid — metsikus vihas ja saatanlikkudel plaanitsustel, kuid asjata, minu hinges püüdsid piinata vastast kultuursele demokraatlikule põhimõistele, -vaatele, kodanliku rahva- vabaduse õigetele sihtidele, minu aadete vastase ja nimelt ainult nende — kommunistide — hirmsa vaenu tõttu just olnud ahastusi ja raskusi inetumalt kasu- tada püüdes ja hirvitades ning laimates minu kurba elu. Veel ka nagu isiklikusse kahjatsusesse mind püüti hai- gestada.

Ma ei ole võinud, tohtinud näha enam säravat päikest ega õitsvat ja häbelikku loodust, ei ka ole võinud kuulda lindude rõõmsat hõiskamist. Ja kui tundsin, et kevadene mahe tuulehoog puhus, siis oleks nagu kõige mürgisem ja salalikum madu võõralt raalt ilmudes hirmsalt, ülbelt minu rinnale roomanud, mind rusumas, lämmatamas ja tapmas olnud . . .

Mind valdamas oli see hingetorm, kole ja metsik, nagu on looduses harva tormi ja hävitust ja nimelt nagu ainult kõige õudsamatel ja pilkasematel sügis- öödel . . .

Ja siis, kui kustus päikese sära ja veel siis, kui juba möödunud olid suvised ööd, taevast mustad äh- vardavad pilved katsid, metsikum sügistuul purustas hulu- des ja nagu tappe- ja röövhambaid hiiglasuus ragis- tades ja lõgistades looduse ilu ja elu, siis kas olin ka mina see hirmus torm ise? Kui ma ka hullumeelselt oleksin naernud, kas ka või tormituulte põrgulisele hulumisele kaasa mõirganud ja hirvitanud ehk kisen- davalt ja kõikidele mõistmatalt asjata ahastanud! . . Kuid seda ometi ei olnud.

Ei kesta ju ka hävitus kaua, nii ka torm loodu- seski. Esimesed selle järele päikese kiired jälle helki- sid, kuid minule ei toonud rahu. Araneedsin siis kas ennast ja päikese, kevade ja ka kõik suve möödunud ilu, kõik õitseva elu? . .

Koledas, pöörlevas vihases vaenutormis mind taheti nagu tükkideks kiskuda ja laiali paisata kõige vastu, mis ilus, õrn, õitsev ja õige, kuna seda kõike minule näidata püüti, kui valet ja pilget, ja minu ilmavaadet, puhtamat põhimõtet isikliste ahastuste ja raskuste petlikul näitel nagu enesepettust! Ja kui see kõik nendel asjata oli, nad kui väsimatad kuradid minu kehas närisid ja minu ajudeski ja südameski piinasid.

Oh, kole ainult mõeldagi, mis tundsin ma enda hinges. Seda ei suuda, ei saagi avaldada sõnadega, sest sõnad on ju elutad.

Nagu oleks igalepoole kuuldavaid sajatusi ja needmisi mina taeva poole saatnud kcnamatel valgetel suveöödel uneta vaevledes ja kui vähegi uinunud, siis et ärgates veel hirmsamad vandumissõnad tulnud elajalikult karjudes minu suust, mis olnud kohutavam, kui kõige verejanulisema kiskelaja metsikum mõirgamine.

Siis et mina ei ole suutnud enam karjuda, äraväsinud needmast. Ja siis väsinud, nõder, nõrk ja abitu, nutnud ma tasa, vaevalt kuuldavalt inimese kõrvale palvesõnu sosistades, ning põlvili maha langedes ja käsa ülesse taeva poole sirutades palunud Suurt Looduse Kuningat, kes loonud taeva ja maa ja inimese enda näo järele ja kelle soovita meid ei olekski. . . Oh, kuidas ma palunud haledalt ja õrnalt, et ta halastaks minu peale, vabastaks mind minu piinast ja annaks mulle kõige väiksemagi osa oma pühast rahust.

Ma öelnud Temale oma palvesõnades, vandunud südamest, et ei ole ma tõesti süüdi, et pidanud ja peaksin veelgi elus niipalju kannatama, kuna kuis õnnelikud kaasinimesed, kelledest paljud, paljud patusemad, kui mina, õnnetu, kes ma ometi kaasinimestele ainult head soovinud. Kui paljud aga mind hukkamõistmas minu vastase salaliku hirmsama vaenu saavutuste tõttu. Ja ei olnud ega saanudki olla minu võimistes inimeste eluteesi taevatähtede säruga ilustada.

Palved ei ole kohe aitanud, ma ei saanud veel kergendust; Siis, — ma ei neednud ometi Jumalat, vaid palunud, et Jumal saadaks kas või piksenoole, mis mind hävitaks, surmaks. Seda ei sündinud. Siis

palunud, nutnud ma ikka vaikselt ja ilma pisarateta, sest mul ei olnud enam pisaraid.

Kui hoopis väsinud, siis uinunud jälle veidi, kuid ainult jälle säranud hommikune päike, ärkasin mina ka ilusatestki unenägudest, ja veel ärdam olnud meel ja veel metsikum torm püüdnud vallata mind.

Kuid esimese lume, valgete lendlevate ja liuglevate, alles sügisporist maad linatavate, helbekeste häbenemisel ma veel hirmsamalt närviliselt heidelnud, elu ja surma vahel.

Ja et nagu just mina olla see, kes veristanud ja ka mäendanud kõik valusamad hingehaavad ja lõõmas uusi ja lahti vanu ja tõesti ehk imestan enda rumaluses, miks võim ja seltskond, kellede vastu sisemas minu vastane punane-avantüristiline vaen ja ka selle juuresaavutused, ei tea ega usu seda vaenu ja ei leia abinõusid tema vastu.

Kuid minu mõistuse kaduks on aga küll just viimaste üle pooltkümmekonna aastate vältusel kõige valusamalt nagu tulest kiirgavaid naelu hulkade haamritega ajudesse taotud ja varem nürid naelad on minu pähe nagu raiutavad olnud ning enesetappele kihutavaks valuks minu veel ju elavat kehagi ja nagu tükki-deks oherdatakse. Vast mina tõesti see inimestest, kes juba lapsepõlves oleks surema pidanud saatuse näitel ja nii ka, lapsena juba, laskeriistast ennast tapmas olnud. Nüüd aga arvatud ka, et mina armununa ehk armastuses pettununa, romantilistel põhjustel ise ennast hävitan.

Juba lapsena ma äraneedsin kõik võõrad, vägi-valdsed võimud; poisikesena juba ja hiljem minu kirjutatavad olnud paljudki trükitavad read just nagu kindlalt nende langetamiseks. Ja kuis tahtlikult mina ise nende võimule lõppu soovisin. Ometi olin siis korralikulgi järjel inimene, kellel oli raha ja muudki vara, kes ma aga ärapõlanud kõik seeaegsete võimsate särayused ja au.

Nüüd aga punased rahvusvahelised avantüristid ja ka nagu et veel teisedki kultuurse, kodanlik-demokraatliku rahvavabaduse vaenlased minule, piinates vaimus ning ilmsi, hirvitavalt koguni etteheimas „tänamatust“ ja nimelt et „päästmise“ ja „hoidmise“ eest, et mind ellu jätnud ehk et tapnud ei ole, kuna see kergelt nendel võimalik olnud.

Juba 13—14 a. poisikesena sattusin aatelise tegevuse tõttu isevalitsusliste ja aadelsete võimsate vaenu alla ja see mind saatustaski V-maale P. suurlinna, kus ka see vaen tegelikult tuntavaks muutuski minu aatelise tegevuse jätkamisel. Kuid ka juba siis oli ja raskeltki äärmispahempoolse ehk kommunistlisenamlise iseloomuga vaenu. Sellest kõigest üle võidelnud, 1917. a. suure veebruarimärtsi revolutsiooni järele, mille aateline ja tegelikki soovija ka just mina olin, alaliselt enamlaste-kommunistide vaenu all, nii V-maal nende hirmsa vägivallavõimu all ja 1920. a. peale Eestis hirmsalt N. V-st nende meil asuvad käsualused mind hirmsalt, alaliselt tagakiusanud, mind piinamas ja tapmas olnud. Ka muid vaenuavaldusi nad minu vastu kõigiti saavutada püüdnud. Kõige hirmsam on kommunistiline, enamliue vaen, nii ka Saksa-Vene-Balti tagurlike-monarhistlike vaenuga võrreldes. Ja viimast just kommunistid uuesti minu vastu elluõhutada kõigiti püüdsid, nagu endi sõpradegi peale mõjumas olid.

Siis ollagi mina kohutavana käinud suure linna tänavatel ja viimaks läinud ja õieti süüdistanud poliitilisi avantüüriste, kommuniste et nad mind hirmsalt tagakiusavad, terroristlikel vaenul minu vastu tegutsedes mind haigeks ja kehvaks teinud, minult tervise, rahu ja töö-ameti röövinud, mind hirmsalt piinanud, haigestanud, hirvitanud ja kägistades ning pekstes ja ka saatanlikesalajaste võtetega tapmaski olnud. Araneedmist kordasin nendele. . .

Hirmsad, hirmsad on kommunistid, kõige hirmsam on nende võim, hirmsam kõikidest võimudest, ka viimastel aegadel ehk ka üldsegi olnutest. V-maal võimule eelhõlbustas neid kultuurse demokratismi vaenlaste — Kesk-Euroopa ja ka Vene monarhistlike tagurlike — piirita võimuhullus, mis hirmsa, hirmsa maailmasõja saavutas. Kommunistide-enamlaste sihiks on ainult võimu saavutamine ja sellel püsimine rahva enamuse, ka määratuma enamuse soovide ja aadete vastaselt. — — — Valmis on kommu-

nistid selle juures kõige hirksamalt terrorile ja röövile. V-maal nad seninigi hirsalt rahvast, rahvaid näljutanud, ja millal juba röövinud kõiki, kellel aga oli ja olgugi et kõigiti seaduslikult, varandus. Kavakindlalt, kohutavalt kommunistid alalisel tapmisterroril olnud, algades kuulsatest austusväärilistematest rahvaste aatetelastest harilikuma rahvani ja ka mittekommunistlisi töölisi tappes ja piinates, hoolimata sellest, et vägivallavõim end „tööraha võimuks“ nimetab. Palju, palju ohvreid on veel piinamistega ja näljaga saavutatud. Haridusliselt ja vaimliselt üldse rahvast, rahvaid lämmutamata, haigestamata, hukkama ollakse, noortsugu kasvatatakse hirsalt kommunismi vähemate ja suursihtide peale. Sõjariistus pidada kõiki endi kindlaid poolhoidjaid, on kommunismi juhtiv salkkond rahvalt aga igasuguseid kaitseabinõud muidugi aegselt ära võtnud. Nii püsib 10%-lise hirmsa kihi võim, kes teisi riike ja rahvaid samuti ja ka kõige hirksamalt hukata, enes'e alla heita püüdnud ja alaliseltki seda püüdnud . .

Siin, looduse, kui ka kehva, rüpes, püüdsin mina kõigest hoolimata ikkagi rahu leida oma piinatud, väsinud, haigestatud erkudele ja ka analüseerida kõike, mis minuga senini elus juhtuud ja iseäranis seda, mis mind nii kohutavalt halvanud. Püüdsin veelgi väärtusi otsida elust, pärast väga hirmsat tormi ja hävitust.

Ei mäletanud ega mäleta paljude päevade ja ööde käiku, ka seda hästi mitte, kuis siia saatustunud; siin ei saanudki minul olla kindlat rahu, vaid lähedal oli meie Vabariigi piir ja sealpool minule ja üldse hirmsamad aatevaenlased.

Päiviti püüdsin mina tööl, ka hiliõhtunigi, et saada süüa, riideid, paberose ja veidigi raha, kuid iseäranis ööseti ei olnud aga minul rahu, vaid ikka riigivaenlastetega kiusatav, alati ärkvel ja raskelt võideldes, heideldes öösiste punaste ja ka nagu et mustadegi varjudega, kes kõik olid püüdnud minu vaimu teisendada ja hukata, mind hirvitamas, ähvardamas ja piinamas olid.

Rauk aga ei olnud kurjust avaldada võiv inime-negi, vaid kehastatud muinaslooline rahuvaim. Sest ei kunagi leidunud ärritusjooni tema kortsunud, juba mullasel näol, ühesugune rahulik oli tema tasane,

vanadusest värisev hääl. Ja ei kunagi kuulnud tema suust halba sõna, ka naljagi mitte, kuna valet pidas ta inimeste raskeks, millal ka hirmsaks patuks.

Rauka peeti vanadusest nõdraks, puudulikuks, kuid see ei ole tõsi. Tal olid küll omad iseäraldused, kuid need olid ju tema traditsioonid, mitte aga vaimunõtrus. Samuti ei või meeltenõtruseks pidada tema ebausklikke kalduvusi ja usku muinaslugudesse.

Vanakene ei lahkunud väiksest, nüüd juba hoopis viletsast, kui ka veidi parandatud, majakesest kose juures, kuhu ta ühes perekonnaga viiskümmend aastat tagasi oli asunud, lastest keda siin kasvatanud, kes siin surnud, ka oma naise, kauaaegse eluseltsilise silmad juba 10 aastat tagasi igaveseks uneks siin kinni vaotanud. Kuigi lapsed, kes ka juba elatanud, üks kui teine, vanat endi poole elama kutsunud ja ka tööstuse juhatuski temale mitte ainult ühel korral paremat arvanud, jäi rauk rahulikult oma vanasse majakesesse. See oli temale ka ju püha, iga asi ju selles ja kõik ümbruses hingele harjunud, tema hingesse sulanud, ja oli täitsa võimata jätta majakest, mis oli niisama vana, kui rauk mölder ise, kes varem omanik oli ja lastele pärisosasid võinud eluteele kaasa anda; siin oli mõõdunud ka tema võrdlemisi rahulik eluiga. Siin ikka, tööstuse juures, ehk ka nüüd leidub niipalju toimetusi, tööd, et elatud saab. Siin olid ju jõgi ja kosk, mis teda ja peret nii kaua toitnud. Ei tööta küll enam vana jahuveski, mis nüüd lagunenud, kivivarem. Nüüd on siin teliskivihoones mürisema pandud läikivad masinad ja kähisevad suured saeraamid; ei enam veerle vana vesiratas oma aeglasel asjalikul ringreisul, vaid suured turbiinid kasutavad veekukkumisest hiigljõudu, mille abil valmistatakse kasulikke masinaid ja saetakse laudadeks metsa, mis ümbertöötatuna müüdav, saadetav kaugele, Merede Kuninga maale.

Nagu aastakümned juba, näib, et valvab ka nüüd vanakene, niihästi päiviti kui ööseti, kas vesi üle tammide ei voola ja tõkkest vabastada tuleb või on tarvis vee kergemeelset jooksu takistada, teda tööks valmis koguda. Kuigi vana ei jõudnud enam alati suuri ja raskeid vesivärvaid liigutada, vaid selleks sagedasti, haiglane olles, kedagi appi pidi kutsuma, on ta siiski

vete hooldaja; ei ju tunne keegi paremine vee tõusu ja langemise iseäraldusi, lainte saladusi, kui tema, rauk, hall mölder. Ka haigenagi ei püsinud ta tööta.

Väga sagedasti võis näha rauka kose kaldal istumas, rahulik, kuid ikka ka asjalik, uuriv pilk vee poole. Jah, palju on, väga palju vett tema silme all siit ära voolanud ja kõik need veehulgad on läinud kaugele, kust ei tule enam tagasi, nii kui ei kordu ka halli rauga elu möödunud päevad ja tema noorus! . .

Mind köitis, meelitas see kosk, tema vetemängust otsisin ma rahu oma raskemates eluheitlustes piinatud hingele, vaenu võimsatel, saatanlikسالالikkudel surve-
tel haigestunud erkudele.

Kümmekond aastaid tagasi olin pakkenud suu-
rest V-maa linnast P-st, kus siis elasin, S. Vabariiki J. kosele, mis võimas ja meeldiv, kuid kauemat vaatlust ei luba, siis ohvrit nõuab. Ka see aasta meeldunud oli minule, sel kevadel kaotasingi mina oma venna, kes surma eel veel mind palus teda vaatama sõita, kuid liig hilja oli. V-maa suurlinna M. ühe haigemaja surnukeldrisse oli jõudnud kurvem ja raskem elukäik teda juba saatustada. Umbes 30. aastat elas minu vend vanaks; minule oli tema surm väga leinav ja valus. Kuis palju ometi mõtlesin ma siis selle kose uhkemat vetemängu vaadeldes, tema manitsevad vood mind trööstisid, minu kurbust vähendasid. Peale raske leina oli ka veel muid — aatelisi, hingelisi — raskusi. Meeldus nüüd ka selle reisu tutvus võõra, kaugelt sõit-
nud tõsise meeldiva neiuga, mis minul nii sagedasti nagu unustamata oli.

Nüüd aga, selle kosekese juures, tutvunesin ma kenama neiu asemel halli raugaga, kelle olekust ja igast sõnastki juba eeldavalt väljendusid ausus ja mee-
lekindlus. Ja see just eraldas teda telstest inimestest, keda ma pelgasin, keda ka nagu vihkasin.

Varstigi muutus meie tutvus sõpruseks, kuigi ise-
äraliseks: mil vaikiv, mil palju rääkiv, selle juures ka õudsalt muinaslooline.

Ka raskemaid eluküsimusi arutasime meie; rau-
gal oli paljugi teadmist, koguni ennekuulmatatki tõtt ja ka õpetlikku rääkis ta minule, selle juures iga tema sõna kuuldus ka nagu püham tõde ise. Ma usaldasin

temale oma hingesaladusi. Ja tema, see armas kaastundlik muinaslooline inimene, nagu ehk armsam kõigest inimestest, trööstis ka mind.

Siis ikka ettekujutada püüdsin oma ema, keda ma ei mäletagi, vaid kes suri, kui ma alles poolteist-aastane väetim ja haige laps olin.

Ema surma järele alganudki minu lapsepõlve väga kurvad päevad, kuna kas saatuse eelistuseks ma veristanud omi käsa, kui ema surnupalgeid paitama läinud, tema surnukirstu, puusärgi vagaduse ja õndsuse sümbolite, inglikujude vastu.

Juba lapsena olin nagu haigestatav, viirastustest piinatud, ja senises elus kuis palju kannatanud, kuna ju maailmas kõik olemas, et ka mina õnnelikult elada võiksin.

Õnnelikumal ja korralikumal järjel mina elus ainult lühikest aega olin ja nüüd kuis salajasest punasest vaenust piinatav, haavatav ja teotatav, nagu näritav, tapetav; vast kõik, korralikum elugi, ainult selleks olnud, et minu haavatud, nagu veristatud, hing rohkem tallatav, mäendatav ja kägistatav oleks; miks ometi ei takistada seda.

Nii umbes olid minu mõtted ja arutused.

Et ma tööd rahulikumalt teha sain, ka nagu piinade, vaenu, haigestuse survet osalt unustasin, et rahule jäid ajutiselt minu piinatud, valutavad, haiged ergud, võisin kõike mõelda, tundsin uut värskust, küpsust tulevaseks eluks, selleks, peale minu enda hingesaa-vutuste, kaasa aitas palju see sõprus muinasloolise vanakesega. Selle juures tuletasin sagedalt meele ka oma kaugel elavat vana isa, kes aga üle kümnekonna aastate vältusel nagu võõraks jäänud oli.

Ei möödunud enam õhtut, kui meie kaua ei jutustanud, viibides, mina ja minu läheduses hall rauk, kosekese kaldal. Ka paljude ajasündmuste, poliitikagi üle rääkisime, sest, peale korraliku hariduse ja lugemise eluaja vältusel, oli rauk ju elutark inimene. Nüüd ei saanud tema juba kustumas silmad enam kirjatäh-tedest hästi aru, nii et mina temale ajalehtegi ette-lugesin ja seletasin. Terve eluea oli ta ajalehti ja raa-matuid küll ise lugenud, milledest praegugi paljud, nii ajalehtede aastakäigud numbrite järele laotult, ko-

dus alles. Suurem osa olla laste poolt laiali kantud. Ka mina uurisin veel neid tolmuseid, kolletanud lehti, mida kirjutanud ja toimetanud oma aja kohaselt, nii kui võõra, vägivaldse võimu ajal võimalik oli, inimesed, kes juba ammu mullas. . .

Rauk armastas minule rääkida muinaslugusid, mis olid enamiste kohutavad, õudsad, kuid igaühes peitus mingisugune õpetlik moraal. Ta ise neid lugusid uskuma näis, kuna jutustas nii pühalikult ja tasane värisev rauga hää l kuuldus kui kõige vägevam evangelium.

Kunagi ma ei sõandanud küsida, kas ta peab ka sündinuteks neid lugusid, kuna kartsin oma sõpra ja tema pühalikkust haavata.

Tõsisem ja kohutavam oli tema viimane muinaslugu, sellel õhtul. . .

Olin iseäranis rasketes, kurbades mõtetes; põhjuseks oli päevane juhtumine jõel ja selle juures ma kui kergesti oleks uppunud. Lõunasel vaheajal, ametist vaba olles, soovisin palgil üle jõe sõuda, kuid langesin äkitselt, millegiga eemalt äkitselt ärevustatud, just keset sügavat jõge vette, kaotades ka oma ritvaeru. Suutnud küll veel palgist, mis juba üksikuna keset jõge, kinnihaarata, ei jõudnud teda aga veerlemises takistada. Nii olin kistav, kramplikult küll ikka rohkem pöörlevast puust püüdes kinni hoida, suure kiirusega kose poole. Ujuda ma ei mõista ja veel mõni veehootõmme ning ma oleks kadunud, kui mitte appihüüete peale ilmunud lähedalolevad inimesed pöörlevat, veerlevat ja mässavat, minu rippuva raskuse tõttu, palki kaldalt ei oleks peatanud, kuna vee sügavus keset jõge, kus õnnetus juhtus, oli üle nelja sülla.

See juhtumine oligi kurvalt ja sügavalt mõtlemise põhjuseks. Kui lähedal olin mina ometi surmast, mida alles hiljuti nii väga nagu igatsenudki. . . Kui ei oleks saanud mina vette langedes enam käsa ulatada palgini, siis oleksin ma nüüd surnud, kole uppunu korjus. Ja kui appihüüda ei oleks saanud, ei oleks seda kuulnud ehk tähelnpanuks arvatud, oleksin ikkagi ühes veerleva palgiga kosest alla langenud ja nüüd verine, hirmu tekitav lihatomp, vast vees ka juba mä-

danev, vast paremal juhusel ülesotsitud, veest välja tõmmatud. . . Paljudki ehk vaatamas, ametivõimud õnnetut surma tõendamas, lihtsamatest lauakestest kastis, vast ka puusärgis mind viimsele teekonnale L. Vabariigi lähedasse alevisse maamulda saadetud ja maetud. Vast keegi ka Jumala sõna tarvilise kombe järele öelnud, sealjuures, et „mullast oled sina võetud ja mullaks pead sina saama!“ Ja siis oleks olnud minule viimne päev; ei enam saa näha mina, mullas mädanev ja kõdunev laip, päikese sära ega algava kevade õisi, ei suveroose, ei ka lendlevat ja ka liuglevat lund, ei üldse looduse ilu, ei ka tema tormilist ja kaledat jõudu. . .

Vast kusagil ka reakene ilmunud, keegi minu nime suuremategi tähtedega trükkida lasknud, — ei vist sedagi oleks olnud. Vast siiski teatud ka, et minul on olnud rahvalik põhimõte, rahvuslikud aated, paljudki ehk aga ka rõõmustanud, et risuks ei ole nende õnnetähiste keerises. . .

Ei ka näiteleinas tõusvat ega tõsistes pisarates lengevat leske ega pruuti ega ehk ka sugulasigi, kes ka selleks vast liig kaugel elavad, oleks näha olnud selle hauapaiga juures, vast kevadel aga siiski keegi minu hauda ilustanud lihtsagi lillekesega, läbisõidulgi keegi tuttav meelde tuletanud, et seal maetud inimene, kes oli vast nõrk ja rumal, juurde ehk lisades, et tal olid ka aated ja ta õnnetu oli. . .

Nii oleks olnud minu surm, inimese surm, kes ka sedagi mõtles sagedasti, mis saab tema hingest! Ja kui kirjutasin algusread, ma ehk olnud juba ussides näritav, muldnev ehk mädanev põrm, korjus, laip. Ja kõik läheb maailmas ikkagi omasoodu, ilma minuta, selle inimeseta, keda kui paljud tema vaadete, õigete põhimõtete aadete tõttu ja väikse rahva vastaselt piinamiseks, vaenuks ja kasutuspuüetekski ning ainult salajas teadnud.

Mõtlesin veel, kuhu ometi oleks kadunud minu hing, kas on tema jaoks peale surma mingit asukohta ja kas saab surres igatsetud rahu, ei ole enam valu ega piina.

Ilmus ka sel õhtul vanakene ja ma kordasin omi mõtteid temale.

Vanakene kurvalt minu peale vaatas ja mõtles kaua, enne kui vastas, kuna minu kurb pilk peatas allikast jõkke suliseva ojakese peale, mis heleda, karastava vee joonena hilõhtuses ämaruses läikis.

„Kas olete kunagi joonud vett sellest väiksest allikast pärast päikese loojaminekut kuni järgmise hommiku valgeni,“ küsis ta viimaks.

Vastasin, eitavalt ja imestasin, miks ta seda küsis.

Kord töö juures purustasin oma pahema käe põidla, kuna see masina vahele jäi, ka sain põrutatud üle käe õlani; et igaks juhtumiseks õppida ja veidigi raha tagavaraks teenida, olin teinud ka füüsilise töö katseid. Põidla ja lähema sõrmegi verd olin ära pesnud selle väikse allika vees; ka olin halastanud väikeste püütud augkaladegi peale, neid allikasse, siis uuesti jõevette päästes.

„Sellepärast, et sellel ajal sealt vett ei joonud ja üldse et kurja ei teinud, teie ka ei uppunud,“ jätkas rauk.

„Kuid upuvad jões ja ka samas kohas, kus teie langesite, kõik need, kes sellel pühal ajal kurba mälestust rikuvad. Paljud, oh paljud on seal,“ ta sirutas oma juba kondilise käe jõe poole, „enestele haleda otsa leidnud. Kuulge siis minu, mullale juba läheda rauga, sõnu ja ärge jooge sealt ja veel sel keelatud ajal. Pidage meeles, sest ei tohi surra teie veel...“

Harjunud vana sõbra kõigi ebausklikkude avaldustega ja lugudega, ei imestanud ma harilikult, kuid nüüd kohkusin, ainult suutes selle peale mõelda ja vastata, et ei kardagi nagu surma ja seda mitte väga ammu ka nagu soovinudki.

Vanakene jätkas:

„Inimesele on suur võim antud, suurem, kui temale, nõdrale, seda anda võiks. Tal on võim ka teiste elude üle, võik ka ennast surmata, mida ja üldse kurjust ei tohi olla inimeste seas!.. Kuna tapmine on kõige hirmsam patt, kuritegu, ka enesetapminegi. Ja hirmsam surmadest on surm vees; on arvamisi olnud, et upunu hing on rahutum, ka mullas maetult!..“

Jutustaja üuesti vaikimise puhul mõtlesin edasi, kus heitleks minu rahutu hing, kui ma oleks uppunud ja kui rauga sõnad tõde on.

Siis küsis vanakenē, kas ma ei sooviks kuulda temalt muinaslugu hirmsast äraandmisest ja needmisest, mis siin vees ohvreid nõudmas. See olla kohutav, õudne lugu.

Palusin jutustada, kuid vanakene ei alanud kohe, vaid mõtles jälle nagu millegi üle kauem järele. Juba muutus pimedaks ja üksikud pilverünkad heitsid leinavaid loore maa peale. Väga kurva mänguna kuuldus minu kõrvu kose kohisemine. Ja mul oli arusaamata soov kuulda ja ka nähagi midagi kohutavat ja õudsat, kas või kehastatud surma ennast, nii hirmus ning kole, kui ta ka oleks.

„See oli ammu, väga ammu“, algas rauk, seekord harilikust veel pühamal häälel, mis värises rohkem ja poolkustunud silmades läikis iseäralik tuli, „kui siin kasvib veel põline mets, mille hiiglapuud kui pilvini ulatasid. Jõgi jooksis palju laiemalt, veerikkamalt, vägevamalt ja võimsamalt mühas kosk, sest vett rännakutele saates oli ta vaba, ilma tõketeta.

Oli kenam suveöö. Kõik loodus oli vaiki, puhkasid unes kõik metsloomad ja linnud. Ainult võimas kosk mühas, vetelaineid kaugele reisule saates, nendele nagu lahkumislaulu lauldes.

Tähtine ja selge oli taevas.

Kesköö tunnil kuuldus eemalt koseni veris võitluse kära; seal, ülevalpool koske, võitlesid jõe läheduses kaks vaenulist sõjaväge üksteise vastu. Metsikud sõjahüüded, sammude müdin, hobuste hirnumine, mõõkade ja kilpide tärin, raudriiete kõlin, haavatute oigamised ja appihüüded, surijate viimased ohkamised ja korisemised rikkusid pühalikku öövaikust. Ärkasid unest linnud ja loomad, ehmusid ka kalad vees, kohkunult, hirmul kuulatama jäädes maailma kõige targemate olevuste, inimeste, verisemat, hirmsamat taplust.

Vereojad katsid maad ja nirkusid jõkke, kust vood nad kosest alla kandsid. Ja verine vaht oli kose kohal, kuna kohin muutus ennekuulmata kurvaks, nutvaks leinahümniks ja siis kõfge haledam, nutvam kaebe laintel edasi kanti. . .

Hirmunult peitsid taevatähed omad neitsilikud säravad pühad palged mustade pilvelooride taha. Ja Jumal, vihastades inimeste verejānu peale, keda ta loonud ju oma nāo järele, saatis hirmsama tormi maa peale. Kōige valjem tuul mōllas, mōirgas ja hulus, kuna kohutavam kōu ja piksenooled nagu kōike loodust hävitada, laastada, tervet maailma heidutada, purustada ähvardasid ning sadas jämedamat, kui kunagi enne ehk pärast, rahet ja vihma.

Taplus ei kestnud siis enam kaua ja vaikis ka torm. Kuuldus nüüd veel võitjate, ka kaugenev, rõõmukisa, põgenejate, võidetute ja äraantute needmised, vaikisid surijate ohked, väsisid nagu haavatud oigamast ja kaebamast...

Oh, palju, palju oli inimeste verd valatud ja ikka veel oli kose kohal verine vaht.

Võidetud ja ka äraantud sõjaväe surmavalt haavatud noor pealik oli viimast jõudu kogudes vaenlaste eest põgenenud roomates eemale hirmsamas valus, kuni hoseni. Nagu vöötidena nõretas veri üleni haavatud kehast.

„Taara avita“, palus ta meeleheitlises valus, pealegi raudriietes vaenlaste poolt võidetuna, äraantuna, mahajäätuna. Kuid abi ei tulnud, sest tema haavad olid surmavad ja juba valgusid viimased veretilgad tema kehast.

Tal oli põletavam janu ja viimast jõudu kogudes roomab ta veel kose poole, kus kohiseb ju värske, karastav vesi.

Seal sündis ime. Kose vetest ilmub kenam neitsidest kellel silmad kui sätendav tuli ja nägusam jume,

Ja neil sätendavail silmil, õrnalt naerataval jumel ulatab kiirgavatest kalliskividest karika õnnetule pealikule, nägus neitsi, kes tema vastaste juhi tütar... Oli taplust, seda hirmsamat võitlust alganud ettekavatsenult tema vastane, salajaselt pealetungides vaikselt, pūhal keskööl, ka äraandmist meelitanud.

Kuid surmavalt haavatud jänune pealik joob ja kadumas nagu valu. Siis tänakski ta juba päästjat neitsit, kuid korraga näeb: oh pūha Looja, et see karikas ei ole ju mitte pärlitest, kalliskividest, vaid nagu ilgetest madudest ja ussidest ja temas on veri, veniv punane

veri! Ja ei ole see nägus neitsi, vaid hirmsaim viirastus, kes hirvitas pealikule vastu avades oma kohutava suu, milles hammaste asemel vinglevad kihvtisülgavad ussid. . .

Äraneedmise karjatus, nagu õudsam, kui oli verise vihase tapluse kaja, kohutavam, kui ka metsikuma tormi mõirgamine, kuuldus õnnetu noore pealiku suust ja ta eluta keha langes kalda veerult alla ning sealt hiljem tormist murtud puuriismetega koos lainsesse kantud. . .“

Õudsam, kui kunagi ennem, tunne, täitis minu hinge, ma värisesin hirmul, kuna peas jällegi nagu lugemata hulk haamreid naelu minu ajudesse tagusid . .

„Tema viimastest veretilkadest on tekkinud see väike allik siin meie jalge eel, kose voogude juures, ja kunagi ei ole selles rohkem vett, kui verd ühe nooremehe kehas.

Igäüks, kes seda püha mälestust kuidagi rikub ja veel hoiatatud ajal, peab surema kose läheduses vetevoogudes. Neid meelitab vesi endasse ja siis näevad süüdlased hirmsamat, kui kunagi nendel näha olnud, viirastust, ning vesi muutub venivaks vereks. Selle järele nagu lugemata hulk punasid usse ja madusid mässivad endid süüdlaste peade ja kehade ümber ja siis ei ole enam pääsmist.

Paljud on hukkunud siin, minu mälestuses on igal viimastest aastatest äraneedmine ja äraandmine ohvreid ja karistust nõudnud. Neli aastat tagasi uppus meie vaenuliku, naaberrahva üle oleva, hirmsa kommunistlike võimu sõjamehi. Hirmsale sõjareisule sunnitud, keda meelitatud nende nõrkustes ehk kurjuses, karastasid nad endid õhtul, kui juba täitsa kadunud oli päikese valgus järgneva hommikuni, selle allika veegi, rikkudes meie õnnetu vaprama pealiku püha mälestust. Nad on selle järele jõkke uppunud. Kaks aastat tagasi uppus noor kena tütarlaps, läinud aastal meie riigi noor sõdur. Kõigi uppunute surnukehad olid hirmsad. . .“

Vaevalt kuulsin mina rauga viimaseid sõnu. Mind valdasid koletult kohkuvus ja hirm, siis millegiks mühisevaks, enneolemata valusaks ja raskeks muutusid vaikinud haamrihoobid ajudesse ja see suurenes, muutudes mõistust röövivaks ja tapvaks. Ma kummardasin

püha allika poole, et karastada end, kuna ju veel õhtune ämarus, veega: seal, oh suur püha Looja, ikka oli veri ja see nirgus kose poole, kaasa haarates minu pilku. . . Ja kose kohal, vete peal, oli verine vaht, milles ja verestunud vees keerlesid ning pöörlesid punased maod ja ussid, kes punsunud, tiirastunud inimeste verest! Minu kõrvus kuuldus nende inetu, jälk sisesimine. . . Ja veest ilmus kümmeaastaid tagasi nähtud, minule kuis armas olnud nägu, kuid nüüd nii kahvatu, kui paljude surijate kahvatus kokku. . .

Siis muutus kõik mustaks, ei olnud ka nüüd minul taevast ega maad, ei ka koske, ainult kõige tumedam läbi-paistmatus, ka nagu surm. Ja siis jälle ja ka valusalt kuuldus minule piksemürin ja uuesti vaheldusid punased, veres pöörlevad hirmsad ussid ja maod. . . Õudsamhirmsama karjatusega olla ma nüüd appitõtanud rauga kätele langenud.

Ma ei mäleta sellest peale jällegi paljude möödunud päevade ja ööde käiku, nagu oleks rauga õudne muinaslugu halvanud minu ergud, röövinud minu mõistuse. . .

Nüüd olen jälle tervem, kuid ei unune see kosevetel viirastunud verepurpuur, nagu lugematate elude hulk, verest punsunud hirmsate usside ja madude vinglemine ja sisesimine, ei kao mälestusest ka see õudne lugu äraandmisest ja õnnetu pealiku surmaeelsest needmisest! . . . Ei unune ka kahvatanud, minule kuis armas olnud nägu, mida näinud röömsana kümmeaastaid tagasi!

Viibime jälle, nüüd juba suvistel õhtutel, kose kaldal, kuid vaikides. Õudsaid muinaslugusid minu sõber, hall rauk, enam ei jutusta. On ta ju ka ise ainult kehas-tatud hall, kurb muinaslugu.

Nagu enamaltki, kohiseb kosk ja lained rändavad kaugele, ei ilmu enam tagasi. Näidates, et nii kaovad ka minu, kuigi kurvad, päevad, kuud ja aastad! . . .

Ja nii õhtutel, öödelgi viibin mina siin kose juures kurvalt mõeldes, nagu igatsedes, oodates seda rahulikku lainet, mis kaasa võtaks, ära viiks minu mured, minu nii haiged, ah nii valusad mõtted! . . .

15. VI. —23.a.

(Käsikiri on täiendatud mõne lausega autori päevaraamatutest ja mõtetest).